

VAN ELMINA NAAR PARAMARIBO

VAN ELMINA NAAR PARAMARIBO

DE SLAVENHALER

DR. FRANK
DRAGTENSTEIN

WALBURGERS

Afbeeldingen omslag

Boven: Het fregat Boreas op de rede van Elmina. Het schip werd in 1781 door Engelse kapers buitgemaakt. Aquarel van F. Jägerschjöld, circa 1780. Collectie Het Scheepvaartmuseum Amsterdam.

Onder: Gezicht op de haven van Paramaribo.

Omslagontwerp

Erwin Bomans ^{BNO} Leucq!, Hof van Twente

Ontwerp binnenwerk

Karel Meijer, KM Grafisch Werk, Utrecht

© 2017 Frank Dragtenstein, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2017 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

1e druk 2017

2e druk 2021

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462492523

NUR 680

INHOUD

Voorwoord 7

Inleiding 9

C.M. Kan 1874 9

De opbouw van deze studie 10

DEEL I

1. Europeanen aan de Afrikaanse Westkust 15

Strooptochten en mensenroof 15

Kaart Afrika 20

De rechtvaardiging en de legitimering 25

De contouren van de 'handel' 27

De concretisering van het bezit in West-Afrika 28

Van onderhandeling tot fort 33

De voornaamste slavenhandelaren in West-Afrika 41

Een vertekend geschiedbeeld van de handel 47

Het verzet van de Afrikanen 51

2. De machtsverschuivingen aan de Goudkust 55

De machtige Nederlanden 63

De overwinning op de Portugezen 66

Waarin verschilden zij van de Portugezen? 68

De strijd tegen de Commani 70

Elmina onder de Nederlanders 74

DEEL II

3. Het slavenschip *Coninck Salomon* naar Paramaribo 79

De aankopen vanaf de *Coninck Salomon* 80

Aan de Afrikaanse westkust 81

De oversteek 125

De poging tot opstand 137

Slotbeschouwing 151

Bijlagen 155

Noten 167

Bronnen en literatuur 171

VOORWOORD

Drie jaar lang lag het bewerkte manuscript over het journaal van de sla-venhaler Jan Wils op de boekenplank, en wel omdat er inmiddels een groot aantal boeken is uitgegeven, boeken die het verhaal beschrijven van de overtocht van tot slaaf gemaakte Afrikanen naar het Caribische gebied en de America's. Na gesprekken met enkele lezers is besloten toch over te gaan tot publicatie van dit werk. Allereerst omdat de meeste boeken over de overtocht van de slavenschepen zich afspelen vanaf rond 1730 tot in de negentiende eeuw in tegenstelling tot dit verhaal dat de gebeurtenissen beschrijft in 1686 wanneer Suriname nog maar net 20 jaar een Nederlandse kolonie is en de eerste generatie Afrikanen de gedwongen overtocht gemaakt hebben. In de tweede plaats omdat dit logboek van Jan Wils over een specifieke levering van Afrikanen uit de Goudkust (Ghana) aan Suriname gaat in het jaar dat de oorlog van de Inheemsen (Indianen) net is beëindigd na zes jaar strijd te hebben gevoerd met de Nederlanders in een vergeefse poging hen uit hun gebied te verdrijven. Deze oorlog leidde tot veel ontsnappingen van tot slaaf gemaakten naar de diepe binnenlanden van Suriname waardoor de vraag van plantagehouders naar Afrikanen sterk toenam.

Behalve het scheepsjournaal van Jan Wils worden ook de betrekkingen tussen de Afrikanen en de Europeanen aan de Afrikaanse westkust in de zeventiende eeuw nader onder de loep genomen, na opmerkingen van de lezers.

De inhoudelijke commentaren en aanwijzingen van collega-historici Susan Legêne, Hans Ramsoedh en Amy Abdou zijn van onschatbare waarde geweest. Veel dank ben ik ook verschuldigd aan Annette Bovy die niet alleen redactioneel maar ook als gesprekspartner van grote betekenis is geweest, evenals Humphrey Bouwe, Henna Simson en Harrold Dragtenstein.

INLEIDING

‘Zij moge in den beginnen van de geestkracht en de bedrijvigheid onzer vaders spreken, later getuigt zij van meer dan gewone wreedheid, meer dan gewone bekrompenheid, betreurenswaardige verwaarlozing, zowel onzer eigen belangen als die der bevolking, grote zedeloosheid, onverschilligheid en egoïsme. Laten wij de geschiedrollen, welke van de kust van Guinea verhalen, ongeopend verbranden en ze nimmer voor den dag halen, om daaruit stof te putten tot verhoovaardiging of leering.’¹

C.M. Kan 1874

Cornelius Kan was medeoprichter van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap en hoogleraar in Leiden met een grote voorliefde voor etnografie. Hij schreef wat velen dachten over de Nederlandse slavernij en koloniaal verleden. Gelukkig is het advies van Cornelius Kan – ‘ongeopend verbranden en ze nimmer voor den dag halen’ – niet opgevolgd; de geschiedrollen zijn niet verbrand en merendeels bewaard gebleven. Wel is het heel lang verzwegen.

Zijn uitgesproken mening over het slavernij- en koloniaalverleden in Afrika zijn van grote betekenis. Regelmatig is die weersproken door wetenschappers uit de twintigste – en eenentwintigste eeuw, die dit negatief verleden bagatelliseerden of verzwegen. Zij hebben gepoogd aan te tonen dat de genoemde perioden in de geschiedenis voor Afrika en de Afrikanen niet zeer schadelijk waren, in sommige opzichten positief zelfs. Tevens wekken ze de suggestie dat ook de Afrikanen hadden gekozen voor die verhouding waarin meer of minder overdracht van macht en mensenhandel.

Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw is er veel gepubliceerd over de slavenhandel; inmiddels is het een van de meest bestudeerde thema's

uit de slavernijgeschiedenis. De verfilming van de geschiedenis van het slavenschip 'La Amistad' in 1997 door Steven Spielberg zorgde voor veel publieke aandacht voor de overtocht van tot slaaf-gemaakte Afrikanen naar de America's. De film was van grote betekenis voor de beeldvorming van de trans-Atlantische slavenhandel, zeer overtuigend in beeld gebracht door Spielberg.

In 1839 was La Amistad, een Spaans slavenschip, op weg naar Cuba, toen Afrikanen bestemd voor de slavernij in opstand kwamen en het schip veroverden. De slaven zetten vol overtuiging en goede moed koers richting Afrika maar ze kwamen niet ver. Een Amerikaans marineschip onderschepte het schip en de Afrikanen werden in de Verenigde Staten gevangen gezet. De juridische processen duurden ongeveer drie jaar waarna de Afrikanen hun vrijheid terugkregen. Door dit verhaal kreeg het grote publiek aan het eind van de twintigste eeuw en begin van de eenentwintigste eeuw enig idee over het leed en ontberingen van Afrikanen op een slavenschip tijdens de overtocht.

Ook Nederland wordt vanaf het einde van de twintigste eeuw veel aandacht besteed aan het Nederlandse aandeel in de slavenhandel. Veel feiten en vooral cijfers zijn in kaart gebracht en gepubliceerd waardoor meer bekend is geworden over de Nederlandse handelsondernemingen, hun slavenschepen en hun menselijke koopwaar.² Toch blijft het alleszins de moeite waard het verhaal van een slavenhaler, verwoord in een logboek van eind zeventiende eeuw, te vertellen en zo de geschiedenis toegankelijk te maken voor een groter publiek, dat is het doel van dit boek. Dit kan niet zonder het traject van de trans-Atlantische slavenhandel met andere accenten onder de aandacht te brengen en dan vooral het begintraject toen de eerste contacten tussen de Afrikanen en de Europeanen tot stand kwamen en de laatsten zich gingen vestigen in Afrika. Hier werd de basis gelegd voor de verhouding tussen de Afrikanen en de Europeanen in de eeuwen die zouden volgen, dat wil zeggen in de periode van de slavenhandel, de slavernij en de koloniale periode.

De opbouw van deze studie

In deel 1 wordt eerst ingegaan op de vroege betrekkingen (1400-1700) tussen Europeanen en Afrikanen in West Afrika en de Afrikaanse reactie hierop.

Het is een aspect dat in de bestaande literatuur tot nu toe onvoldoende is belicht. Deze betrekkingen hadden het karakter van roof- en plundertochten in de zestiende eeuw gevolgd door de trans-Atlantische slavenhandel. In het tweede hoofdstuk wordt specifiek aandacht besteed aan de Nederlandse aanwezigheid op de Afrikaanse westkust en met name toegespitst op de vragen hoe de Nederlanders zich hier een belangrijke positie wist te verwerven en vooral in hoeverre zij in hun benadering van Afrikanen verschilden van de Portugezen en andere Europese naties.

In het tweede deel van deze studie wordt aan de hand van het logboek van Jan Wils, een Nederlandse slavenhaler uit de zeventiende eeuw, een beeld geschetst van het transport van de tot slaaf gemaakten van het fort Elmina (Goudkust/Ghana) naar Suriname. Aspecten die in dit deel aan de orde komen betreffen de tochten langs de West Afrikaanse kust, het verloop van de aankoop van tot slaaf gemaakten, de trans-Atlantische oversteek, de behandeling van de tot slaaf gemaakten tijdens de oversteek, ziektes onder de tot slaaf gemaakten tijdens de overtocht en pogingen tot opstanden.

In dit boek is bewust gekozen voor een verhalende beschrijving en analyse van thema's en ontwikkelingen. Om inzicht te krijgen in deze ontwikkelingen zijn niet alleen de relevante hedendaagse studies geraadpleegd maar ook en vooral de eigentijdse getuigenissen en kronieken van tijdgenoten die tussen de vijftiende – en de zeventiende eeuw aan de westkust van Afrika en in het bijzonder aan de goudkust (Ghana) vertoefden en zo van nabij de ontwikkelingen konden volgen. Tot hen behoren de Portugese archivaris Gomes Aernes de Zurara (1448), de zeevaarders Diogo Gomes en Pero de Cintra (1462), de Engelsen zoals John Lok, John Hawkins (1563-1569), Thomas Windham (1554-1555) en William Towerson (Principal navigation 1555-1558). Ook zijn van groot belang de verslagen van de Nederlanders K. Ratelband, Pieter de Marees (1600), Pieter van de Broeke (1605-1624), Dierick Ruiters (1632), Olfert Dapper (1668) en Willem Bosman (1703), en de Fransman Jean Barbot (1678/1772).

Er is weloverwogen voor gekozen deze reportages over de Afrikaanse wereld uit genoemde periode een bijzondere plaats in dit boek te geven. Het zijn de verslagen en geschriften van hen die het meemaakten, hun eigen

waarnemingen, die ons dichterbij de werkelijkheid van de trans-Atlantische slavenhandel brengen. Het zijn weliswaar niet altijd de originele geschriften, veelal zijn ze door anderen verzameld of opnieuw uitgebracht, maar dit doet niets af aan de inhoud of betekenis ervan.

Nu, in de eenentwintigste eeuw, vormen deze primaire geschriften nog altijd de basis voor de geschiedschrijving over dit onderwerp. De andere selectie en interpretatie ervan laten deels een ander beeld zien dan veelal door hedendaagse geschiedschrijvers wordt getoond.